

аспірант кафедри господарського права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ДЕРЖАВИ ЗА ПРОЦЕСАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ

На підставі розгляду правової регламентації контролю за процесами економічної концентрації у статті проаналізовано його переваги та недоліки. З теоретичних та практичних позицій запропоновано шляхи вдосконалення чинного законодавства з метою забезпечення гармонізації приватних та публічних інтересів у сфері господарювання.

Ключові слова: державний контроль, економічна концентрація, конкуренція, суб'єкти організаційно-господарських повноважень, правовідносини економічної конкуренції.

На основе рассмотрения правовой регламентации контроля над процессами экономической концентрации в статье проанализированы его преимущества и недостатки. С теоретических и практических позиций предложены пути усовершенствования действующего законодательства с целью гармонизации частных и публичных интересов в сфере хозяйствования.

Ключевые слова: государственный контроль, экономическая концентрация, конкуренция, субъекты организационно-хозяйственных полномочий, правоотношения экономической конкуренции.

Based on the review of legal regulation process control economic concentration in article analyzes its advantages and disadvantages. From the theoretical and practical positions were suggested ways of improvement the current legislation in order to harmonize public and private interests in the field of management.

Key words: state control, economic concentration, competition, subjects of the organizational and commercial powers, the relationship of economic competition.

На сучасному етапі в умовах зростаючих, хоча і повільно, обсягів іноземного інвестування в українську економіку постає питання необхідності здійснення ефективного регулювання та контролю конкурентних правовідносин з метою захисту українських товарних ринків, розвитку конкуренції та забезпечення найкращих умов для розвитку підприємництва в країні. Держава має захищати конкуренцію, а тому актуальним стало питання створення ефективної системи державного контролю за процесами концентрації. Господарсько-правовий контроль держави за процесами економічної концентрації є однією з форм державного контролю за економічною діяльністю господарюючих суб'єктів. В умовах технічних революцій, зокрема

науково-технічних, особливою вітчизняної концентрації суб'єктів господарювання є створення фактично олігополістичної структури [1; с. 86–96]. На шляху створення Українською державою механізму формування та реалізації економічної політики проблема забезпечення урегульованості процесів концентрації потребує вирішення значного обсягу питань.

Дослідження правових проблем, пов'язаних із процесами господарсько-правового контролю за економічною концентрацією, займаються, зокрема, Д. В. Задихайло, В. Н. Василенко, З. М. Борисенко, А. В. Шептій, Л. О. Лепель, Г. М. Лозова, Б. М. Шмуклерман, І. В. Лукач, О. О. Бакалінська, Н. М. Карпенко, О. М. Олещенко, О. Л. Чернелєвська та ін.

Однак питання щодо уніфікації контролю, економії часу та ресурсів суб'єктів господарювання залишаються недостатньо розкритими, незважаючи на їх значущість та актуальність.

Метою статті є визначення кола суб'єктів господарсько-правового контролю за процесами економічної концентрації, їх компетенції, а також аналіз чинного законодавства щодо забезпечення реальних умов здійснення концентрації.

Конституція України створила базу для подальшого розвитку господарських відносин у ринковому напрямку, зрівнявши всіх суб'єктів права власності перед законом. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, соціальну спрямованість економіки та гармонійний розвиток конкурентних відносин, які являють собою комплексні господарські правовідносини, що мають складну структуру і виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності з метою захисту економічної конкуренції [2; с. 505].

Формування Україною власної економічної політики пов'язується з визначенням головних її напрямків на основі принципів демократії, свободи підприємництва та відкритості для інтеграції в світове економічне суспільство на рівних конкурентних засадах. Основною метою господарсько-правового контролю є виконання завдань, які сприяють організації ринково-конкурентних відносин. Разом з тим державний контроль виконує низку функцій, серед яких найважливішими є законодавча, стабілізуюча, розподільча, практична, дослідження економіки, прогнозування, планування, реалізація проектних рішень [3; с. 315–316]. Основою державного контролю економічної концентрації є такі принципи, як єдність економічного простору, вільне переміщення товарів, послуг і фінансових засобів, підтримка конкуренції, недопущення економічної діяльності, спрямованої на монополізацію і несумлінну конкуренцію [4; с. 3].

Згідно з ч. 3 ст. 19 Господарського кодексу України від 16.01.2003 № 436-IV держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у сферах монополізму та конкуренції з питань додержання антимонополюльно-конкурентного законодавства. Держава здійснює функції контролю за дотриманням законодавства суб'єктами господарювання, однак при цьому не втручається у здійснення ними господарської діяльності. Господарсько-правове забезпечення контролю держави за процесами економічної концентрації здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування та органами адміністративно-господарського управління та контролю. Державна політика здійснюється в сфері розвитку економічної конкуренції та обмеження монополізму в господарській діяльності, здійснення заходів демонополізації економіки, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної та іншої підтримки суб'єктів господарювання, які сприяють розвитку конкуренції [5; с. 61].

Одним із провідних напрямків державної політики в сфері захисту економічної конкуренції є контроль за економічною концентрацією, метою якого згідно з Законом України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закон) від 11.01.2001 № 2210-III є запобігання монополізації товарних ринків, зловживання монополюльним (домінуючим) становищем та обмеження конкуренції. Також метою здійснення контролю є державний контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, охорона та заохочення конкуренції, протидія великим господарюючим суб'єктам зловживати своїм монополюльним становищем на ринку, захист інтересів споживачів.

На законодавчому рівні дається лише перелік видів економічної концентрації, однак комплексного визначення цього процесу немає. На теоретичному рівні заслуговує на увагу визначення, запро-

поноване Н. М. Карпенко, відповідно до якого економічна концентрація є процесом усунування виробництва через збільшення розмірів підприємств, зосередження процесів, засобів виробництва та випуску продукції на дедалі більших підприємствах, який характеризується зростанням питомої ваги великих підприємств у загальному випуску продукції певної галузі або в її сумарній потужності [4; с. 9]. Самих же учасників економічної концентрації можна поділити на три групи:

1) суб'єкти господарювання, які ухвалюють рішення щодо концентрації;

2) суб'єкти господарювання, щодо яких приймається рішення про концентрацію;

3) опосередковані: суб'єкти господарювання, пов'язані хоча б одним із безпосередніх учасників концентрації відносинами контролю [6; с. 120–121].

Водночас здійснення контролю за концентрацією суб'єктів господарювання можливе лише за наявності двох умов: а) виконання прав та обов'язків спеціальними державними органами та посадовими особами; б) чітке визначення переліку та регламентації дій вищезазначених суб'єктів.

Згідно з Законом контроль за концентрацією суб'єктів господарювання здійснюється органами Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ), Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ). Для забезпечення господарсько-правового та економічного контролю створено систему державних органів, які здійснюють реалізацію державної політики та контролю в сфері конкурентного та антимонопольного регулювання, а саме: КМУ (забезпечує розробку і здійснення загальнодержавних програм економічного розвитку, забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, здійснює управління об'єктами державної власності, визначає порядок визначення сум, які мають вноситися до бюджету підприємствами-монополістами; здій-

снює в сфері економічної конкуренції функції загальної координації, контролю та безпосереднього регулювання); АМКУ (державний орган із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, а одним із основних завдань є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині контролю за концентрацією); Міністерство економічного розвитку та торгівлі України (є центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики економічного розвитку); Комісія з питань оцінки позитивних і негативних наслідків узгоджених дій, концентрації суб'єктів господарювання (є тимчасовим діючим органом при Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції України, утвореним із метою підготовки висновків щодо наслідків надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання та прийняття вмотивованого рішення про надання КМУ концентрації суб'єктів господарювання чи відмову в його наданні).

Як видно, зараз на законодавчому рівні співіснують контролюючі органи, повноваження яких по суті однакові. В Україні має йтися не про створення нового органу, а про вдосконалення існуючої системи господарсько-правового контролю за процесами економічної концентрації на основі аналізу та запровадження світових тенденцій розвитку економіки з урахуванням процесів глобалізації при формуванні конкурентної політики на найближчу перспективу.

На нашу думку, достатнім буде контроль лише з боку АМКУ, адже він:

– очолює органи виконавчої влади, які реалізують державну політику в сфері конкуренції;

– є державним органом зі спеціальним статусом, одним з основних завдань якого є контроль за концентрацією;

– основними функціями АМКУ є контроль-попереджувальні та організаційно-розбудовчі [7; с. 5].

Процедура антимонопольного контролю за концентрацією суб'єктів господарювання – це урегульоване антимонопольним законодавством здійснення діяльності органами АМКУ щодо аналізу передбачуваної концентрації і винесення рішення у межах їх компетенції [8; с. 325]. Антимонопольний контроль не переслідує мету заборонити господарську інтеграцію та економічну концентрацію, а спрямований на попередження обмежень конкуренції, виникнення та посилення монополістичної діяльності.

Це дозволить встановити персональну відповідальність посадових осіб АМКУ за результати власної діяльності і за рішення щодо дозволу на концентрацію [9; с. 6], а також виключити засилля державних органів з однаковими повноваженнями з питань контролю за економічною концентрацією, значно скоротити строки прийняття та розгляду заяви про здійснення економічної концентрації, прискорити прийняття рішення, зекономить кошти державного бюджету на матеріально-технічне забезпечення роботи органів, заощадить час самих суб'єктів господарювання, адже зі спливом значного терміну у них вже може відпасти необхідність у здійсненні процесу концентрації.

Законодавство у сфері здійснення процесів економічної концентрації містить суттєві недоліки, зокрема використовує при формулюванні підстав відмови у наданні дозволу на концентрацію оціночні поняття, які не розкриті законом («суттєве обмеження конкуренції», «суттєве посилення монопольного становища» тощо) [6; с. 85–86]. Це дозволяє органам АМКУ при розгляді справ і заяв стосовно економічної концентрації діяти на власний розсуд, що є першकोдою у встановленні об'єктивного рішення та прозорості процесу контролю. Г. М. Лозова пропонує в таких ситуаціях враховувати такі принципи:

– концентрація відбувається на ринку, який уже монополізований і на якому конкуренція від початку обмежена;

– істотним може бути визнане будь-яке прирощення ринкової частки в результаті концентрації, якщо для ринку, на якому вона планується, є характерним, зокрема, цінова нееластичність попиту, високі бар'єри входження на ринок, обмежена кількість суб'єктів ринку, в тому числі потенціальних, низькі темпи введення інновацій [10].

Підсумовуючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що правотворчість та розвиток законодавства в економічній сфері здійснюються повільно, у деяких випадках неузгоджено. Неefективною є й реалізація прийнятих законів. Функції контролю та нагляду органи виконавчої влади виконують як безпосередньо в процесі керівницької діяльності, так і через спеціально створювані в системі керівництва організаційно-правові форми контролю, що загромаджує зайвими процедурами сам процес концентрації. На законодавчому рівні у Концепції Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014–2024 роки від 19.09.2012 № 690-р наголошується на тому, що забезпечення розвитку конкуренції на товарних ринках є важливим фактором підвищення ефективності функціонування таких ринків та економіки в цілому. Наявність ефективної конкуренції забезпечує встановлення цін на рівні, наближеному до граничних витрат, найбільш повне використання ресурсів, сприяє створенню нових видів продукції, робіт і послуг, розробленню нових способів їх виробництва та розповсюдження. Рівень розвитку конкуренції на товарних ринках залишається низьким, що негативно впливає на ефективність їх функціонування. Ознаками недостатнього рівня розвитку конкуренції є підвищення рівня концентрації товарних ринків та значна їх монополізація. Проблему передбачається розв'язати шляхом забезпечення прозорості процесів концентрації. Виконання Програми забезпечить зниження рівня монополізації та концентрації товарних ринків.

З огляду на виявлені недоліки господарсько-правового забезпечення конт-

ролю держави за процесами економічної концентрації, слід визнати, що вони перешкоджають економічному розвитку, адже саме конкуренція стимулює технічний прогрес, сприяє розвитку економіки, просуванню вітчизняних товарів на світовий ринок. Створенню повноцінного конкурентного середовища в нашій країні заважає засилля монополій, недосконалість законодавства та багато іншого. Вважаємо, що вдосконалення роботи АМКУ шляхом визнання на законодавчому рівні його єдиним контролюючим органом в сфері економічної концентрації, чітке закріплення його компетенції та компетенції центральних органів виконавчої

влади в економічній сфері, невтручання у питання, віднесені до компетенції АМКУ, удосконалення правового статусу міністерств та відомств, що здійснюють керівництво галузями народного господарства, конкретизація в нормативних актах завдань та функцій забезпечить повноцінний розвиток процесів економічної концентрації. Також необхідним є постійне поглиблення правового впливу на господарські процеси, розширення сфери застосування загальнодержавних програм розвитку економіки, удосконалення категоріального апарату з метою уніфікації понять у сфері здійснення контролю за процесами економічної концентрації.

Література

1. Задохайло Д. В. Господарсько-правова політика щодо об'єднань асоційованих підприємств холдингового типу / Д. В. Задохайло // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право / редкол. : А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2012. – № 3 (10). – 288 с.
2. Актуальні проблеми господарського права : навч. посіб. / за ред. В. С. Щербини. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.
3. Адміністративне право: підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Х. : Право, 2012. – 656 с.
4. Карпенко Н. М. Державний антимонопольний контроль процесів економічної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. держ. управління / Н. М. Карпенко. – К., 2010. – 22 с.
5. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – 5-те вид., переробл. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.
6. Василенко В. Н. Контроль за концентрацией хозяйственных структур / В. Н. Василенко, А. В. Шептий ; НАН Украины ; Ин-т экономико-прав. исслед. – Донецк : ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2005. – 162 с.
7. Бакалінська О. О. Захист економічної конкуренції: організаційно-правові засади державного управління : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. О. Бакалінська. – К., 2003. – 17 с.
8. Шмуклерман Б. М. Процедура антимонопольного контролю за концентрацією суб'єктів господарювання / Б. М. Шмуклерман // Актуальні проблеми держави і права. Вип. 21 ; голов. ред. С. В. Ківалов. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – 352 с.
9. Лепель Л. О. Кабінет Міністрів України як орган державної влади, що вирішує питання концентрації суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / Л. О. Лепель. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/.../Lepel.pdf
10. Лозова Г. Деякі аспекти удосконалення системи державного контролю за економічною концентрацією суб'єктів господарювання в Україні [Електронний ресурс] / Г. Лозова // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2011. – Режим доступу: papers.univ.kiev.ua/ekonomika/10852.pdf.